

забезпечити вирішення проблеми інфляції та сприятиме стабільності економічного зростання.

1. Антологія економічної класики. Предисловіє І.А. Столярова. – М.: МП "ЕКОНОВ", "КЛЮЧИ", 1993. – 475 с. 2. Гальчинський А. Теорія грошей. – К.: Основи, 1998. – 415 с. 3. Геєць В.М. Нестабільність та економічне зростання – Х.: "Форт", 2000. – 344 с. 4. Гроші / Упоряд., авт. вступ. ст. А.А. Чухно. – К.: Україна, 1997. – 510 с. 5. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1./ Редкол.: С.В. Мочерний та інші. – К.: Видавничий центр "Академія", 2000. – 864 с. 6. Економічний словник-довідник: За ред.

док. економ. наук С.В. Мочерного. – К.: Феміна, 1995. – 368 с. 7. Илларионов А. Инфляция и экономический рост // Вопросы экономики. – 1997. – №8. – С. 91-111. 8. Литвицький В. Інфляція // Банківська справа. – 2004. – №4. – С. 63-71. 9. Мазярчук В., Рябошлик В. Щодо параметрів монетарної політики України // Економіст. – 2004. – №10. – С. 24-25. 10. Найденов В.С. Інфляція і антиінфляційна політика в Україні. – К.: "Експерт-Про", 2000. – 61 с. 11. Ющенко В., Лисицький В. Гроші: розвиток попиту та пропозиції в Україні. – К.: Скарби. – 1998. – 288 с.

Надійшла до редколегії 10.06.2009

О.О. Кривцов, асп.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

В статті розглянуто ефективність функціонування податку з доходів фізичних осіб в Україні в контексті його впливу на соціально-економічний розвиток країни.

The article deals efficiency functioning of the income taxation to socially economic development in Ukraine.

Прояв природи податку як фінансово-економічної категорії пов'язаний з тим, що він "як активний учасник перерозподільних відносин, здійснює вагомий вплив на відтворення, стимулюючи чи стримуючи його темпи, посилюючи чи послаблюючи накопичення капіталу, розширюючи чи зменшуючи платоспроможний попит населення. Зазначена функція говорить про постійне зачіпання держави учасників процесу виробництва, що дозволяє йому впливати на всі стадії відтворення. Через регулюючу функцію (у зв'язку з розвитком продуктивних сил суспільства в умовах НТР, що забезпечило можливість оподатковувати доходи юридичних і фізичних осіб) податок впливає на рівень та структуру сукупного попиту, здатний сприяти виробництву або стримувати його" [1, 156].

На даний час як в наукових дослідженнях так і в уряді країни все більше приділяється увага питанням стратегії економічного та соціального розвитку. Зазначене пов'язане з необхідності реалізації завдань економічної політики пов'язаних з побудовою ефективної ринкової економіки. Однією з ключових проблем побудови ринкової економіки є створення конкурентного економічного середовища з відповідаючій йому системою перерозподілу зновствореної вартості. Відповідно, трансформаційні процеси пов'язані зі створенням ринкової моделі економіки не можуть відбуватись осторожно від держави, тобто, без державного регулювання. Тому, актуальність цієї статті полягає в необхідності дослідження в сучасних економічних умовах України функціонуючої моделі оподаткування доходів фізичних осіб в контексті реалізації податком його стимулюючого або дестимулюючого впливу на соціально-економічний розвиток країни.

Проблеми оподаткування доходів фізичних осіб знайшли своє відображення в працях багатьох відомих економістів. Так, зокрема, особливості оподаткування фізичних осіб розглядали: Болдирев Г.І., Озеров І.Х., Есберг К., Тургенєв Н., Твердохлебов В.Н., Янжул І.І., Д. Боголепов, А.І. Буковецький, Є.Селігман, Леруа Ботье, Гастон Жез, М.М.Покровський, І.М. Кулішер. Відповідно основою теорії оподаткування доходів фізичних осіб стали праці та погляди економістів А. Сміта, Д. Рікардо, У.Петті, Дж. Міля, Н.Калдора. З сучасних економістів питання оподаткування доходів фізичних осіб зачіпають К.Р.Макконнелл і С.Л. Брю, Пушкарева В., Дж.Ю. Стігліц. З вітчизняних економістів питання оподаткування доходів фізичних осіб в своїх наукових працях розглядають Геєць В.М., Затонацька Т.Г., Квасовський О.Р., Лютий І.О., Пеньков Б., Соколовська А.М., Скрипник А., Чухно А.А.

Метою цієї статті є аналіз ефективності оподаткування доходів фізичних осіб в контексті його впливу на процеси соціально-економічного розвитку в Україні.

В економічній науці поняття ефективності розкривається як – здатність створювати ефект, результативність процесу, проекту тощо, визначається як відношення ефекту, результату до витрат, що забезпечили цей результат [2, 217]. Також поняття "ефективний" розкривається як, те, що дає ефект, призводить до необхідних результатів, є дійовим. Звідси "ефективність" – результативність [3, 323].

В економічній літературі зустрічається підхід щодо визначення ефективності оподаткування як економічних відносин що за своєю формою прояву відбивають протиставлення економічної активності соціальної справедливості. Вважається, що такий підхід був запроваджений представниками неолібералізму. З іншого боку, на наш погляд, дієвість, результативність оподаткування доходів фізичних осіб з урахуванням загального поняття "ефективність" пов'язано з його проявом як фінансово-економічної категорії, тобто, з функціями податку.

При формуванні критеріїв оцінки ефективності податку з доходів фізичних осіб, використовуючи функціональний підхід будемо виходити з наступного:

По-перше, у зв'язку з неоднозначним трактуванням кількості та змісту функцій податку в сучасних економічних працях будемо вважати, що прояв податком його природи пов'язаний з його фіскальною, регулюючою та соціальною функціями;

По-друге, еволюційно теорія та практика оподаткування з доходів фізичних осіб пов'язані з розвитком держави (набуття нею демократичних основ) та розвитком економіки, який історично відбувся разом з так званим функціональним поділом праці між власником засобів виробництва і найманим працівником. Тому перехід до оподаткування чистого доходу (для найманого працівника за вирахуванням необхідного прожиткового мінімуму, а для деяких розвинених країн й інших витрат працівника впливаючих на формування "людського капіталу", для власника засобів виробництва – витрат пов'язаних з відтворенням нового циклу виробництва) є історично-об'єктивною закономірністю та в умовах трансформації економіки країни є критерієм становлення податку як такого.

По-третє, оскільки податок з доходів фізичних осіб є фінансовою категорією, то оцінка прояву його фіскальної, регулюючої та соціальної функції пов'язані з показниками загального навантаження на фактори виробництва та зі способом його розподілу на них та на різні групи населення з урахуванням його впливу на форму-

вання обсягів та структури споживчого попиту та заощаджень населення.

По-четверте, фіскальна, регулююча та соціальні функції податку є між собою взаємопов'язаними та взаємозалежними. Їх реалізація відбиває поєднання інтересів держави щодо мобілізації певної частини зновствореної вартості, а також її обов'язків стосовно економічного та суспільного регулювання. Взаємозалежність відбивається також в тому, що реалізація кожної з них пов'язана з використанням одних і тих же інструментів механізму оподаткування, що призводить до необхідності обирання пріоритетів при побудові податкової політики виходячи з економічної тактики та стратегії розвитку.

По-п'яте, сучасна теорія економічного розвитку незалежно від представників різних шкіл та течій в моделях економічного розвитку як один з факторів розглядають питання з загального податкового навантаження та його розподілу в контексті їх впливу на основні фактори виробництва (капітал та праця), а також на формування та структуру заощаджень та інвестицій як ос-

новних чинників економічного зростання та, в такому разі, соціально-економічного розвитку.

На наш погляд, оцінку прояву фіскальної, регулюючої та соціальної ефективності податку, як фінансової категорії, слід робити виходячи з загального податкового навантаження, як зовнішнього показника, та способу його розподілу як внутрішнього показника. Вказаний метод розглядався ще російськими фінансистами кінця XIX початку XX сторіччя в період дослідження економічного прояву податку та зустрічається в працях Озерова І.Х. та Болдирева Г.І. В сучасній фінансовій науці фіскальну ефективність прийнято визначати як співвідношення обсягу надходжень податку до ВВП. Відповідно, якщо виходити виключно з арифметичного розрахунку, обсяг надходжень податку буде збільшуватись у разі збільшення середньої ставки оподаткування (при прогресивній шкалі) та зменшуватись у разі її зменшення. Аналізуючи зазначений показник в Україні можна дійти висновку, що він має тенденцію до зростання від 3,48 % в 1998 р. до 4,91 % в 2007р.

Таблиця 1. Фіскальна ефективність податку з доходів фізичних осіб в Україні* (у % до ВВП)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Номінальний ВВП млн. грн.	102593	130442	170070	204190	225810	267344	345113	441 452	544 153	708 487
Надходження ПДФО млн.грн.	3 570,60	4434,4	6377,7	8774,9	10824	13521	13213	17 325	22 791	34 782
Фіскальна ефективність ПДФО %	3,48	3,40	3,75	4,30	4,79	5,06	3,83	3,92	4,19	4,91

Джерело: Побудовано автором на підставі даних Міністерства статистики України www.ukrstat.gov.ua

При цьому фіскальна ефективність прибуткового податку з громадян характеризується тенденцією до зростання від 1,9 % ВВП у 1993 році до 5,1 % ВВП у 2003 році, тобто у 2,7 рази.

Другим суттєвим показником, який оцінює фіскальну ефективність в сучасній економічній науці і характеризує еластичність податку є коефіцієнт еластичності (E), який розраховується як $(X^0/X) \cdot (Y/Y^0)$, де X^0 – приріст податкових надходжень, X – початковий рівень податкових надходжень, Y – початковий рівень ВВП, Y^0 – приріст ВВП. Даний коефіцієнт може бути більше, дорівнювати або бути менше одиниці. Якщо $E = 1$, то доля податкових надходжень залишається стабільною, якщо $E > 1$, доля податкових надходжень збільшується більшими темпами ніж ВВП та питома вага податків в ВВП збільшується, якщо $E < 1$, то доля податкових надходжень в ВВП знижується [4, 25].

Водночас, розподіл податкового навантаження свідчить про наступне. З 2004 року в Україні в дію введена пропорційна ставка оподаткування з податку з доходів фізичних осіб на рівні 13 % з переходом до 15 %. При цьому за даними Міністерства статистики України в країні переважає чисельність населення з середньодушовими сукупними витратами у місяць, нижчими прожитковому мінімуму (дані середньодушових сукупних витрат точніше характеризують рівень доходів населення). В 2000 році такий показник складав 80,2 % від загальної чисельності населення, з поступовим його зменшенням в 2006 році він склав 50,9 %. [5]. При такій структурі доходів населення негативною особливістю оподаткування доходів фізичних осіб в Україні з фіскальної точки зору є те, що розподіл податкового навантаження порушує принцип платоспроможності та прибутковості оподаткування. Так, зокрема, при розрахунку податку з нього не включається прожитковий мінімум. Ця міра (введення неоподаткованого мінімуму), зазначав ще

російський фінансист кінця XIX – початку XX ст. Янжул І.І., без сумніву, цілком розумна, але її походження та використання слід приписати простому фінансовому розрахунку ніж почуттю справедливості та гуманності. Через цю міру самий ненадійний клас платників виключається з платіжних списків, і разом з цим держава виграє в двоякому відношенні: по-перше може сміліше розраховувати на отримання всього передбачуваного доходу та відповідно з цим будувати свій бюджет; по-друге, полегшуючи бідніший клас населення, воно дає йому ще одну можливість вибратися з нужди та поправити своє економічне становище, через що в майбутньому виграє той же самий фіскал [6, 254]. Такий розподіл податкового навантаження з одного боку не відповідає концепції прибуткового оподаткування, яка склалась ще наприкінці XIX сторіччя з іншого боку – сумнівним є фіскальна ефективність такого підходу, оскільки оподаткування прожиткового мінімуму потребує заздалегідь більш інтенсивної роботи органів державної податкової служби та відповідно більших витрат пов'язаних зі збором податку.

Негативною рисою української економіки, яка суттєво впливає на ефективність її функціонування є високий рівень тінізації (за різними оцінками від 30 % до 50 % ВВП). Відповідно при таких обсягах, враховуючи, що така ж доля ВВП виробляється без оподаткування, оцінка фіскальної ефективності податку з доходів фізичних осіб в Україні, на наш погляд, повинна враховувати потенціальні втрати від цього явища. При даних Міністерства статистики України згідно з якими оплата праці складає в структурі ВВП біля 49,1 % емпірично, лише за приблизними розрахунками, наприклад, в 2005 році втрата бюджету з податку з доходів фізичних осіб повинна була скласти біля 8,452 млрд. грн. (441,4 млрд. грн.*49,1 %*30 %*13 %). Для порівняння надходження податку з доходів фізичних осіб в 2007 році склали 17,325 млрд. грн.

Таблиця 2. Коефіцієнт еластичності податку з доходів фізичних осіб в Україні*

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
ВВП млн. грн.	130442	170070	204190	225810	267344	345113	441 452	544 153	708 487
Приріст ВВП до попереднього року млн. грн.	27849	39628	34120	21620	41534	77769	96339	102701	164334
ПДФО млн. грн.	4434,4	6377,7	8774,9	10823,9	13521,3	13213,3	17 325	22 791	34 782
Приріст ПДФО до попереднього року млн. грн.	863,8	1943,3	2397,2	2049	2697,4	-308	4111,918	5465,923	11990,859
Е (коефіцієнт еластичності)	0,89	1,44	1,87	2,21	1,35	x	1,11	1,36	1,74

Джерело: Побудовано автором на підставі даних Міністерства статистики України www.ukrstat.gov.ua

Отже за результатами розгляду фіскальної ефективності податку з доходів фізичних осіб в Україні можна дійти наступних висновків.

По-перше, історично більша концентрація ВВП а тому і більше податкове навантаження в сучасних розвинених країнах ринкової економіки були пов'язані з прийняттям та розширенням державою економічних та соціальних функцій. Іншими словами історично-практичний аналіз показує, що існування самої держави як певного інституту без виконання нею економічних та соціальних функцій, не потребує такого значного податкового навантаження та концентрації валового внутрішнього продукту (крім виключних обставин пов'язаних з веденням війн та інш). Навпаки саме регулювання економічних та соціальних процесів обумовлюють та є основною обґрунтованою причиною той міри податкового навантаження, що властиво сучасним розвиненим ринковим країнам. Водночас загальний обсяг податкового навантаження, оподаткування прожиткового мінімуму в Україні не відповідає зазначеній концепції оскільки є економічно (порушується принцип прибуткового оподаткування) та соціально необґрунтованим (оподаткування значної кількості населення з доходами нижче прожиткового мінімуму).

По-друге, оподаткування прожиткового мінімуму характеризує достатньо високі фіскальні потреби держави, водночас пропорційне оподаткування може бути пов'язане лише з певною відмовою держави від своїх фіскальних потреб. Такий метод розподілу податкового навантаження двічі порушує принцип платоспроможності та відповідно не може не відбиватись на фіскальній ефективності оскільки заздалегідь створює умови щодо формування податкового боргу та коштовних і марних зусиль податкової служби при організації збору податку.

По-третє, показник еластичності податку не пов'язаний з темпами економічного розвитку та вказує на поступове збільшення частки податку з доходів фізичних осіб в структурі ВВП. На відміну від України в Німеччині, наприклад протягом останніх 20-ти років коефіцієнт еластичності дорівнює одиниці [4, 25]. В трансформаційних умовах економіки України при тому, що обсяг її ВВП до цього часу не досяг навіть рівня 1990 р., в подальшому може позначитись на зменшенні темпів приросту податкових надходжень, а тому фіскальна ефективність при такому показнику характеризується як така що поступово зменшується.

По-четверте, невикористані значні ресурси сектору тіньової економіки як джерела податкових надходжень суттєво зменшують фіскальну ефективність податку з доходів фізичних осіб та створюють умови щодо невикористання податкового навантаження на легальну економіку.

Прояв податком з доходів фізичних осіб регулюючої функції в Україні знаходиться під впливом багатьох чинників, які обумовлені на наш погляд особливостями трансформації доходу як економічної категорії з адміністративно-командної економіки в економіку ринкову. Особливості, пов'язані з якісною та кількісною приро-

дою прояву доходу як економічної категорії в умовах трансформації економіки України на наш погляд є необхідним фактором, який слід враховувати при аналізі ефективності регулюючої функції податку. Суттєвими в даному випадку є наступні аспекти:

По-перше, податок з доходів фізичних осіб був введений в Україні та функціонує при одночасних процесах трансформації власності, як певного інституту. В теорії економіки перехідного періоду зазначене питання обговорюється як процес приватизації. Економіка сучасних розвинених країн характеризується наявністю багатоманітних форм – приватної, колективної, державної власності. Історично розвиток інституту власності в західних країнах здійснювався не одне сторіччя та відбувався під впливом природних історичних процесів. А питання стійкості доходів в залежності від наявності у суб'єкта оподаткування власності або її диференціації обговорювалось економістами ще наприкінці XIX – початку XX сторіччя. Особливістю формування інституту приватної власності в Україні є його реформування і створення протягом короткого терміну. "Формування великої приватної власності в Україні, як і в інших країнах з перехідною економікою за короткий період часу – це результат роздержавлення і присвоювання накопиченого багатства, а не процес капіталізації додаткового продукту в умовах жорсткої конкуренції, у тому числі і з закордонним капіталом" [7, 11]. Відповідно розподіл приватної власності та пов'язане з ним виникнення диференціації доходів населення відбулись не за концепцією класичної та неокласичної політекономії, а за результатами проведених економічних реформ, що відповідно вплинуло на характер створення та накопичення доходів в країні. Результати приватизації державної власності не дали втішних результатів та не сформували оптимальну концентрацію приватної власності, яка повинна була стати основою створення середніх верств населення, як необхідної складової соціальної економіки, а з іншого боку як основного платника податків. Так, зокрема, приватизація за майнові сертифікати не утворила прошарку справжніх власників, тобто "середнього класу", як того очікували ідеологи обраного варіанту приватизації. Більша частина акцій підприємств, які населення отримало від реалізації особистих приватизаційних майнових сертифікатів, або взагалі не приносять власникам акцій дивідендів, або ж їх розмір незначний; до того ж здебільшого самі власники не мають реальної можливості впливати на результати діяльності власних підприємств. [8, 92] Деструктивний характер приватизації через майнові сертифікати, зазначає Геєць В.М., найповніше виявився в тому, що визначальних цілей, продекларованих у більшості законів, документів, концепції роздержавлення та приватизації не було досягнуто. Більше того, зазнала руйнування державна власність, що стала однією з важливих причин скорочення наполовину ВВП і погіршення життєвого рівня більшості населення. "Нова структура власності

не тільки не відповідає критеріям економічної ефективності, а й створює передумови для загострення соціально-економічних проблем у середньо- і довгостроковій перспективі" [9, 550]. Яскравим прикладом результату аналогічних процесів, що відбувались в Росії стосовно концентрації переважної частини власності в руках невеликого прошарку населення є аналіз проведений російськими економістами Ю.Н. Поповим та М.Е. Тарасовим, які посилаючись на дані опубліковані авторитетним журналом Forbes, зазначають, що в 2004 році в Росії нараховувалось 36 мільярдів. Вони мають капітал і ресурси загальною вартістю 110 млрд долл., що складає 24 % ВВП країни (для порівняння: 227 мільярдів США мають власність, яку можна співставити лише з 6 % ВВП країни), 33 з 36 мільярдів живуть в Москві та ведуть діяльність в цьому ж місті. Згідно з експертною оцінкою вказаного видання, 32 мільярдера сформували свою власність за період з 1997-2004 рр., при цьому лише ім'я одного з них безпосередньо пов'язано з розвитком високих технологій (Мобільні телесистеми та інш.), решта – "нефтяники", "газовики", "металурги" і "банкіри" [10, 159]. Відповідно в Україні за даними звітності податкових агентів, за 9 місяців 2007 року загальною кількістю фізичних осіб, які отримали доходи у вигляді дивідендів, становить 347,5 тис. громадян. Сума отриманого доходу у вигляді дивідендів склала 1111,8 млн. гривень. При цьому кількість фізичних осіб, які отримали доходи у вигляді дивідендів у розмірі понад 1 млн. грн., становила 142 особи (0,04 відсотка від загальної кількості платників податку), а сума отриманих такими громадянами доходів у вигляді дивідендів становить 528,3 млн. грн. (майже 50 відсотків від загальної суми виплачених в Україні дивідендів) [11].

По-друге, в контексті еволюційної економічної теорії суттєвим чинником виступає вплив трансформаційних процесів пов'язаних з становленням в Україні фізичних осіб – як "людини економічної" або як основного елемента системи виробничих сил ("людини-працівника") та суб'єкта економічних відносин ("людини – власника"). Знов таки певні економічні здібності людини, які відповідають економічному середовищу "економіки вільної конкуренції" в розвинених ринкових країнах розвивались протягом тривалого часу. При цьому прагнення людини до отримання особистих доходів через її економічну діяльність згідно з концепцією класичного та неокласичного напрямку економіки відповідають розвитку економіки як такої. В Україні на початку економічних реформ у зв'язку з роздержавленням народного господарства переважали особисті інтереси фізичних осіб пов'язані з привласненням джерел доходу ніж інтереси створення нової вартості. З іншого боку за оцінками вітчизняних економістів, що підтверджують дані Міністерства статистики України більш як 2/3 загального обсягу промислової продукції припадає на галузі, що виробляють сировину, матеріали та енергетичні ресурси, тобто продукцію проміжного споживання, яка до того ж має високу енерго- і матеріаломісткість і низьку ефективність щодо створення валової доданої вартості [12, 7]. Сировинний характер виробництва в Україні формує попит на працю відповідної кваліфікації з низьким рівнем оплати праці, що з одного боку створює відносно низький рівень заробітної плати, який відповідає вказаному рівню виробництва, з другого боку створює умови відтоку високо кваліфікованої та водночас високооплачуваної робочої сили. За соціологічним дослідженням проведеним вітчизняним вченим Балакіревою О.М. емігрувати має намір молодь з більш високим рівнем освіти і з більш високим професійним потенціалом: 21 % осіб з повною середньою та 14 % з базовою та повною вищою освітою. Аналіз міграційних тенденцій

серед різних вікових груп молоді демонструє, що молодь приймає рішення про трудову міграцію, уже здобувши освіту й первинний досвід роботи в Україні. Нині держава втрачає значну частину кваліфікованого й активного населення (в країні зменшується чисельність працівників з вищою освітою у віці 25-30 років, натомість зростає кількість випускників вищих навчальних закладів), фактично готуючи молодь для роботи за кордоном [13, 89]. При тому, що лише в спосіб якнаповнішого задоволення потреб людини можна забезпечити швидкий розвиток людського інтелекту та його зворотний вплив на розвиток економіки і суспільства. Водночас, що стосується людини, як суб'єкта економічних відносин ("людини – власника") реалізації її економічних інтересів то в Україні спостерігається "відповідне скорочення чистих інвестицій в інвестиційно спрямовані галузі (прилад- і верстатобудування, комунікаційні, інформаційні та інфраструктурні), що формує умови для тягіння до екзогенної залежності всього відтворювального сектора національної економіки України [14, 39]. Основними фінансовими джерелами інвестування в Україні зазначає В. Попов залишаються амортизаційні відрахування й невелика частка чистого прибутку підприємств, які сьогоднікладають переважно у застарілі затратні технології, устаткування і споруди [14, 39].

По-третє, як зазначалось вище, значним фактором впливу на економічні відносини в Україні виступає тиньовий сектор економіки, який складає за різними даними від 30 % до 50 % ВВП. На наш погляд, вказане крім надмірного податкового навантаження на економіку, про що буде йтись нижче, є результатом трансформаційних перетворень в суспільстві. Зокрема, на основі аналізу, проведеного Гейцем В.М. є підстави стверджувати, що в "найбільш високоприбутковій групі населення, яка зазвичай повністю не декларує свої доходи і не бере легітимної участі в обстеженні, питома вага недекларованих доходів значно перевищувала декларовані. У протилежному випадку високоприбуткова група населення не змогла би будувати житло нового європейського рівня, створювати умови для свого відпочинку за кордоном, надавати закордонну освіту своїм дітям" [7, 20]. Про здатність в більшій мірі саме високоприбуткових верств населення в умовах трансформації економіки України до приховування доходів, що є відповідно, результатом тиньової діяльності, згідно з аналізом статистичних даних та використовуючи інші методи дослідження зазначають й інші вітчизняні економісти та економісти країн перехідної економіки.

Відповідно, зазначене вплинуло на стійкість, диференціацію доходів фізичних осіб в Україні на формування певної моделі структури населення за ознаками дохідності, на фундамент сформованої сучасної структури заощаджень та споживання.

При цьому як бачимо з рис. 1 основну частку номінальних доходів фізичних осіб в Україні протягом 2001-2007 рр. складають заробітна плата та соціальні допомоги і інші одержані поточні трансферти, при чому останні мають в структурі доходів до 40 %. Тобто, фактично, основну частку бази оподаткування доходів фізичних осіб складає заробітна плата. Одночасно, висока частка поточних трансфертів у вигляді соціальних допомог (від 15,2 % в 2001 році до 22,2 % – в 2002) та соціальних трансфертів в натурі (до 17,5 % в 2001 році) вказує на те, що в Україні досить велика чисельність населення має низький рівень доходів а отже відповідно податкову базу оподаткування доходів фізичних осіб. Зазначене також підтверджують дані Міністерства статистики згідно з якими чисельність населення із середньодушовими сукупними витратами у місяць (Міністерством статистики України зазначається, що цей показник є більш об'єктивним при

оцінці рівня доходів населення), що є нижчими за прожитковий мінімум складала від 39,2 млн осіб (80,2 % населення) у 2000 році до 23,1 млн осіб (50,9 % населення) у 2006 році. Що стосується заощаджень то за статистичною інформацією, українці на сьогодні витрачають свої заощадження таким чином: 1) інвестиції в цінні папери – 1 %; 2) купівля золотих прикрас – 2 %; 3) у розвиток власного бізнесу – 2 %; 4) рахунок в банку у валюті – 3 %; 5) купівля готівки – 7 %; 6) рахунок у банку в гривні – 33 %; 7) готівка в гривні – 40 %; 8) інше – 12 %. Проаналізувавши ці дані, доходимо висновку, що видатків інвестиційного спрямування дуже мало. Приріст коштів, залу-

чених від фізичних осіб у 2006 році, – 33,5 млрд. грн. (46,2 %) за приросту кредитів (виданих) у 44,6 млрд. грн., що в 2,3 рази більше, ніж у 2005 році, і в 1,5 рази вище за динаміку по вкладах. Така негативна диспропорція пояснюється зокрема, низьким рівнем доходів населення та спотвореною їх структурою. Як бачимо, така структура доходів, де найбільшу частку становлять трансфертні виплати, є несприятливою для інвестицій. А той факт, що 50 % чи більше коштів населення тримає на руках і, відповідно, ці гроші не працюють на вітчизняну економіку, не має жодного виправдання, оскільки супроводжується величезними втратами [15, 77].

Рис. 1. Структура доходів населення в період з 2001 по 2007рр. у %

Від аналізу доходів перейдемо до ефективності регулюючої функції податку з доходів фізичних осіб. Закордонні дослідження вказують, що якщо повна ставка оподаткування (співвідношення суми всіх податків та обов'язкових платежів, внесених підприємством, його працівниками та власниками в державний бюджет і державні позабюджетні фонди до розміру добавленої вартості за умови сплати загальних для всіх підприємств податків і реалізації продукції на внутрішньому ринку) перевищує 40 % (так званий поріг Лаффера), то інвестування в виробництво стає не вигідним [4, 26]. Як відомо, 90 % надходжень податку з доходів фізичних осіб складають надходження з оподаткування заробітної плати. Згідно з діючим законодавством в Україні на фонд оплати праці припадає 15 % податку з доходів фізичних осіб, 37,5 % внесків від роботодавця (31,8 % – пенсійне страхування,

1,3 % страхування на випадок безробіття, 2,9 % страхування тимчасової непрацездатності, 1,5 % страхування від нещасних випадків на виробництві), 2-3,5 % внесків від працівника (1(2) % – пенсійне страхування, 0,5 % – страхування на випадок безробіття, 0,5 (1) % – страхування тимчасової непрацездатності). Враховуючи, що за даними Міністерства статистики України оплата праці складає біля 42 %, нарахування на фонд оплати праці буде складати $(15 \% + 37,5 \% + 2 (3,5 \%))/100 \% \cdot 42 \% = 22,9 \% (23,5 \%)$ від ВВП. Відповідно нарахування на прибуток за спрощеним розрахунком, при 25 % на прибуток підприємств, та 20 % податку на додану вартість будуть складати $(20 \% + 25 \%)/100 \% \cdot 58 \% = 26,1 \%$ від ВВП. Таким чином, інтегральна ставка оподаткування буде складати 49 (49,6) %. Тобто, з перевищенням 40 %-го порогу Лаффера.

Таблиця 3. Надходження податку з доходів фізичних осіб в Україні* (тис. грн.)

Показники	Роки		
	2005р.	2006р.	2007р.
Надходження з податку з доходів фізичних осіб (тис.грн.)	17 325 218,8	22 791 141,2	34 782 068
В т.ч. податок з доходів найманих працівників (тис. грн.)	15 737 512,7	20 950 174,1	31 307 165
в % до загального обсягу	90,8	91,9	90
В т.ч. з доходів фізичних осіб – суб'єктів підприємницької і незалежної професійної діяльності	100 710,7	169 539,7	209 966,1
в % до загального обсягу	0,5	0,7	0,6
В т.ч. з доходів фізичних осіб на дивіденди та роялті	228 556,8	295 989	261 412,9
в % до загального обсягу	1,3	1,29	0,75
В т.ч. фіксований податок на доходи фізичних осіб від зайняття підприємницької діяльності	253 686,5	256 667,3	272 349,4
в % до загального обсягу	1,46	1,12	0,78

* Джерело: дані Державної податкової адміністрації України www.sta.gov.ua

Водночас як ми обговорювали при розгляді фіскальної ефективності податку з доходів фізичних осіб розподіл податкового навантаження в Україні здійснюється за пропорційною ставкою оподаткування без виключення з об'єкту оподаткування прожиткового мінімуму.

Ефективність розподілу податкового навантаження в економічній літературі розглядається в контексті ефективності по-Паретто. При цьому існує два підходи щодо визначення оптимального оподаткування: утилітаристський та ролсіанський. Утилітаристський підхід обґрунтовується максимізацією корисності кожної з доходної груп населення. Ролсіанський підхід передбачає встановлення такої оптимальної ставки оподаткування, яка б максимізувала б добробут найбіднішого індивідуума [16, 456]. Вважається, що якщо в групі населення, для якої збільшили граничну ставку податку, відносно невелика кількість людей, то зменшення добробуту з чистих втрат буде незначним. Той факт, що шляхом збільшення граничної ставки податку для осіб зі середнім доходом можна отримати більші податкові надходження ніж з заможніх з такими ж чистими втратами, веде до ідеї, що збільшення граничних податкових ставок може бути більш бажаним для отримувачів середніх, а не вищих доходів. Однак, отримувачів середніх доходів багато,

так що чисті втрати від збільшення податкових ставок на цю групу населення дуже великі, тому вона повинна оподатковуватись меншою податковою ставкою [16, 458]. Вважається що в вітчизняній статистиці найбільш точну картину розподілу доходів населення відображають показники сукупних витрат. Як бачимо з рис. 2, за даними Міністерства статистики України в 2007 році сукупні витрати понад 840 грн. мало 28,3 % населення, при цьому середньодушові загальні доходи нижче прожиткового мінімуму склали у 13,2 % населення. При цьому збільшення доходів найменшдохідної групи населення пов'язано зі збільшенням мінімальної заробітної плати та змінами, таким чином, співвідношення праці та капіталу в структурі ВВП, а не завдяки ефективному розподілу податко-вого навантаження. Навпаки, 28,3 населення сплачує податок з доходів фізичних осіб в такій же пропорції як 58,5 % населення з доходами від 532 грн. до 840 грн. та при тому, що 13,5 % сплачувало податок з доходів фізичних осіб з половини прожиткового мінімуму. Таким чином при такому співвідношенні розподілу податкового навантаження та сукупних витрат населення Паретто-ефективності не дотримується оскільки не забезпечується максимізація корисності кожної з груп населення.

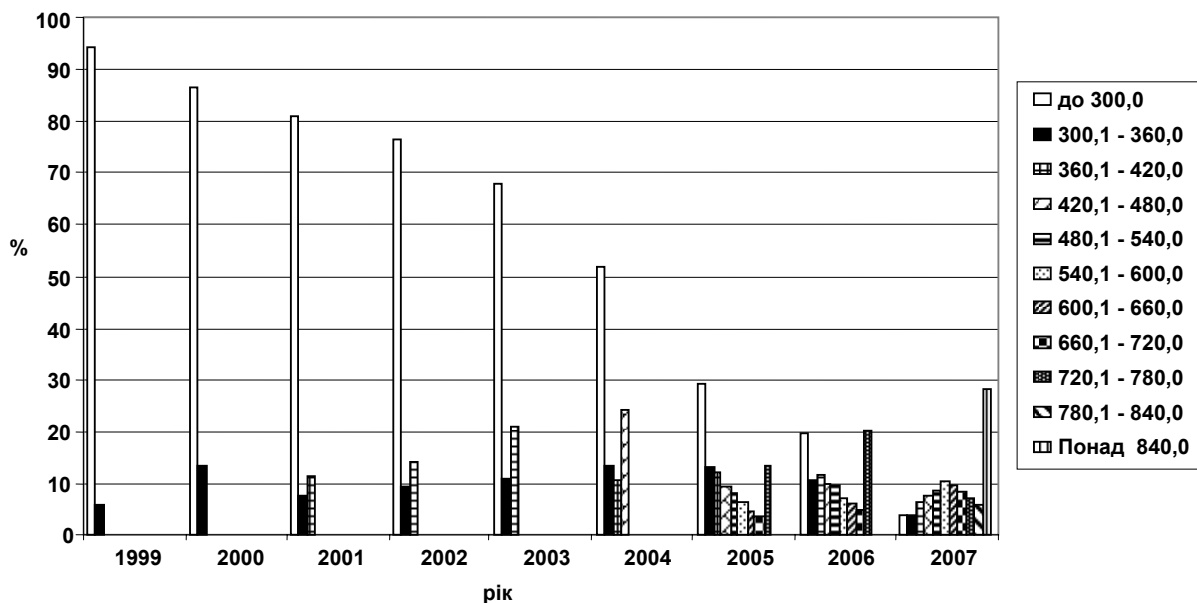

Рис. 4. Розподіл населення за рівнем середньодушових загальних витрат у грн.

Отже, виходячи з аналізу економічного прояву податку з доходів фізичних осіб можна зробити висновок:

По-перше, незважаючи на порівняно з західними країнами невелику ставку оподаткування доходів фізичних осіб 15 %, при рівні виробництва, який до цього часу не досяг рівня 1990 року, в умовах малоефективної переважно сировинної економіки, яка характеризується низькою продуктивністю праці та загостренням відносин між працею та капіталом при значному загальному податковому навантаженні, що робить не вигідним провадження ефективної інвестиційної політики, податок скоріше чинить дестимулюючий вплив на працю як фактор виробництва, виступає посилюючим чинником для дестабілізації ринку праці, негативно впливає на формування споживчого попиту населення та рівень їх заощаджень та як результат їх перетворення на інвестиції.

По-друге, пропорційний розподіл податкового навантаження та оподаткування прожиткового мінімуму населення порушують принцип платоспроможності податкової

системи та прибуткового оподаткування для податку з доходів фізичних осіб. Виступає дестимулюючим чинником в інституціональному становленні власності при трансформаційних процесах спрямованих на створення значного сектору приватної власності як фундаменту створення ринку вільної конкуренції. Не сприяє створенню середнього класу населення та не відбиває зв'язок формування інвестиційного попиту зі стимулюванням споживчого попиту населення, формує структуру споживчого попиту з потребами високоприбуткових верств населення з орієнтуванням на споживання товарів імпортного виробництва при обмеженому споживанні товарів вітчизняного виробництва, а структуру інвестиційного попиту на основі заощаджень найзаможніших груп населення.

Як йшлося вище соціальна функція податку пов'язана з реалізацією податковою політикою принципу справедливості, яка передбачає дотримання загальності та рівності при оподаткуванні. Актуальною проблемою щодо реалізації податком принципу загальності в умовах тра-

сформації економіки України є уникнення оподаткування доходів фізичних осіб при значному за своїми обсягами сектору тіньової економіки. Крім проблеми пов'язаної з несплатою податків така модель економічної системи в країні створює умови щодо посилення податкового навантаження на легальну економіку. Відповідно, незабезпечення реалізації принципу загальності оподаткування доходів фізичних осіб призводить до дестимулювання легального сектору економіки і стимулювання розвитку її тіньового сектору. Не відповідає також з точки зору

сучасної фінансової науки принципу рівності розподіл пропорційного податкового навантаження.

Нерівність доходів населення відображається функціонально, яка отримала назву Крива Лоуренса.

За даними Міністерства статистики України співвідношення сукупних витрат 10 % найбільш та найменш забезпеченого населення (децильний коефіцієнт фондів), має тенденцію до збільшення. В 2004 році таке співвідношення склало 6,9, в 2005 році – 7, в 2006 році – 7,1. Також має місце відповідне збільшення індексу Джині з 0,29 до в 2005 році 0,299.

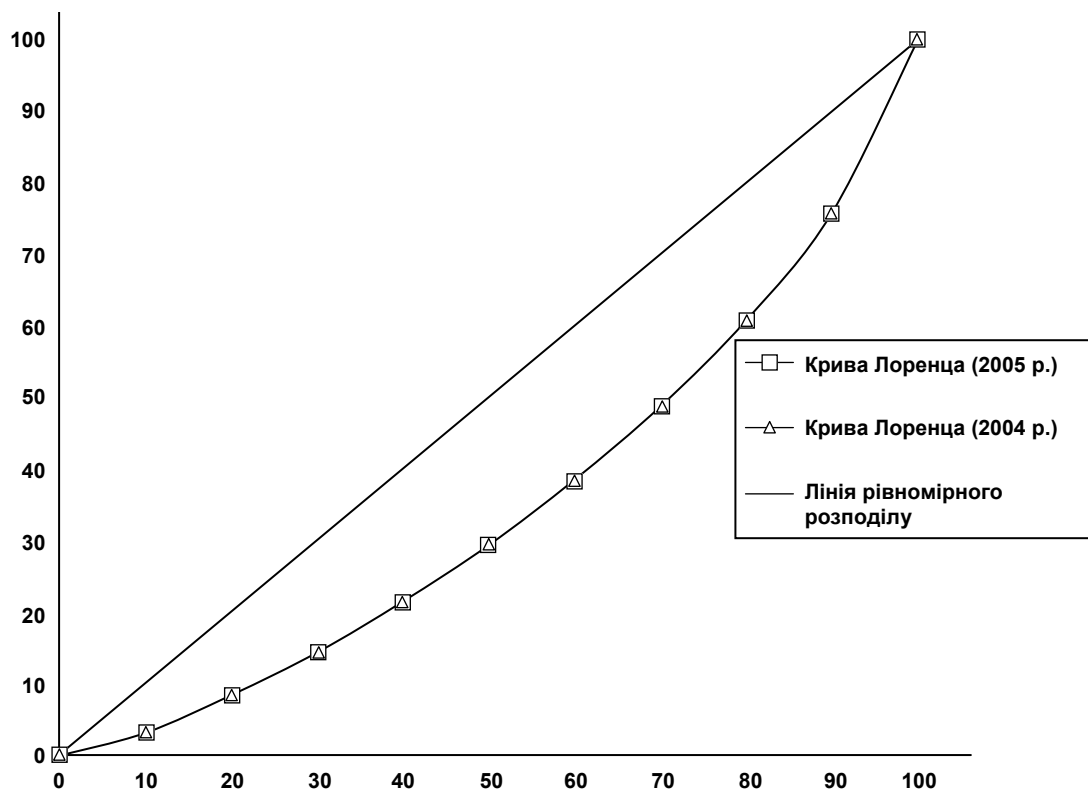

Рис. 3. Нерівність розподілу сукупних витрат за децильними (10 %-ми) групами населення у 2004-2005 рр.

З іншого боку, якщо порівнювати відповідні дані з даними країн ринкової економіки, наприклад, в США в 2001 році індекс Джині складав 0,426, Франції – 0,327, Швеції – 0,250, Японії – 0,249 [17] то можна зробити висновки, що показники індекса Джині в Україні відповіда-

ють країнам з розвинутою ринковою економікою. Але нами не враховується характер перерозподілу доходів в Україні. Тобто, в даному випадку на наш погляд зазначений показник для представлення об'єктивної картини слід враховувати в поєднанні з іншими показниками.

Таблиця 4. Структура сукупних витрат*

	1999 рік	2000 рік	2001 рік	2002 рік	2003 рік	2004 рік	2005 рік	2006 рік	2007 рік
Сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн.	426,5	541,3	607,0	658,3	736,8	903,5	1229,4	1442,8	1722,0
Структура сукупних витрат домогосподарств	відсотків								
Споживчі сукупні витрати	96,6	93,3	93,7	92,8	93,3	92,6	91,1	90,5	90,0
продукти харчування та безалкогольні напої	65,2	64,9	62,6	59,1	58,6	57,5	56,6	53,2	51,4
непродовольчі товари та послуги	28,5	25,4	28,3	31,1	31,9	32,3	31,6	34,7	36,0
одяг і взуття	x	x	x	5,4	5,3	5,7	5,7	5,8	5,9
Довідково: оплата житла, комунальних продуктів та послуг	8,6	6,9	9,0	9,2	8,7	7,7	6,4	7,1	8,5

* Джерело: дані Міністерства статистики України www.ukrstat.gov.ua

Як бачимо, дані сукупних витрат свідчать про те, що значна частка споживчих витрат пов'язана з задоволен-

ням потреб у самому необхідному, зокрема більше 50 %

відсотків складають продукти харчування (наприклад в США біля 70 % споживчих витрат складають послуги).

Отже виходячи з вищевикладеного податкове навантаження та метод його розподілу на групи населення неможливо вважати таким, що сприяє принципу соціальної справедливості, а з урахуванням того, що Україна відноситься до країн з низьким рівнем ВВП це загострює економічні відносини між "працею" та "капіталом" та є негативним чинником впливу на соціальну нестабільність в суспільстві. З іншого боку така політика оподаткування доходів фізичних осіб зменшує потреби населення чим негативно впливає на рівень споживчого попиту та формування "людського капіталу".

Податок з доходів фізичних осіб в Україні є потужним інструментом в системі розподільних відносин який у разі системного використання в державному регулюванні економіки може стимулювати якісне перетворення факторів виробництва, сприяти збільшенню темпів виробництва забезпечувати формування його ефективної структури, необхідних пропорцій між споживанням та заощадженням та, таким чином вносити свій вклад в економічне зростання при формуванні інвестиційних ресурсів в країні, необхідного рівня розвитку внутрішнього ринку.

Політика оподаткування доходів фізичних осіб в Україні фактично не направлена а механізм оподаткування не забезпечує функціонування податку в напрямку забезпечення ефективного прояву податком його вперш за все економічної сутності без чого є неможливим результативне досягнення стратегічних та тактичних цілей економічного та соціального розвитку. Особливістю функціонування податку з доходів фізичних осіб на відміну від західних країн, є суперечність прояву його фіскальної функції функціям регулюючій та соці-

альній, його невідповідність концепціям економічного зростання неокласичної так і кейнсіанської шкіл. Разом з цим, формування ринкової економічної системи в Україні потребує оцінки ефективності оподаткування доходів фізичних осіб в контексті стимулювання податком становлення інституціональних складових. Розподіл податкового навантаження пропорційно в умовах значної концентрації власності, як одного з проявів переконаної економіки, стимулює й без того значну диференціацію доходів в суспільстві, що створює умови для формування неефективної моделі населення як платників податків за групами дохідності, тобто, в майбутньому без опори на середній клас.

1. Финансы / Под ред. проф. Л.А. Дробозиной. – М.: Юнити, 2000.
2. Економічний енциклопедичний словник/ за ред. С.В. Мочерного, Львів: Світ, 2005 т.1.
3. Большая советская энциклопедия. – М.: Издательство "Радянська енциклопедія" 1974, том 30 4. Попова Л.В. Налоговые системы зарубежных стран. – М., 2008 5. <http://www.ukrstat.gov.ua> 6. Янжул 7. Гець В.М. Економіка і прогнозування №2, 2005 "Інституційні перетворення і суспільний зв'язок" 8. Перехідна економіка: Підручник за редакцією В.М. Гейця. – К.: Вища шк., 2003 9. А.А. Чухно, Сучасні економічні теорії, К. "Знання" 2007р. 10. Попов Ю.Н., Тарасов М.Е. Теневая экономика в системе рыночного хозяйства 11. <http://www.knu.gov.ua> 12. М.Якубовський доктор економічних наук, Економіка України №11 2007 р. Концептуальні основи стратегії розвитку промисловості України за період до 2017 року 13. Балакірева О.М., Проблеми працевлаштування та міграційні орієнтації молоді, Економіка і прогнозування №4, 2006. 14. "Підсумки та напрями інвестиційної політики в Україні" В. Попов, В. Попова, кандидати економічних наук, Економіка України, №6 2007р. 15. "Аналіз фінансових джерел формування інвестиційних ресурсів в Україні" Ваньковський Д.В., кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту Львівського національного університету імені Івана Франка, Фінанси України, №7, 2007р. 16. Дж. Ю. Стиглиц "Економіка государственного сектора", Пер. с англ. – М.: Изд-во МГУ: Инфра-М, 1997 г. 17. Борисов Е.Ф. Экономическая теория. М.: Общество "Знание" России. Центральный институт непрерывного образования 1996.

Надійшла до редколегії 09.06.2009

I.M. Perepadja, asp.

ВПЛИВ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ НА РОЗВИТОК СЕК'ЮРИТИЗАЦІЇ АКТИВІВ В США

В статті розглянуто основні засади державної політики США в галузі іпотечного кредитування та її вплив на розвиток ринку сек'юритизації активів. Проаналізовано інструменти та механізми діяльності державних іпотечних агентств на американському фінансовому ринку.

In the article the author described main principles of the governmental mortgage lending policy in the United States and its impact on development of market. The author made an analysis of instruments and mechanisms of activity of state mortgage agencies in the American financial market.

На сьогоднішній день сек'юритизація активів широко використовується компаніями та банками в усьому світі. Найбільший за обсягами ринок сек'юритизації активів знаходиться в США та вимірюється трильйонами доларів. Однією з причин такого розвитку сек'юритизації активів в США стала державна політика в галузі іпотечного кредитування, зокрема створення державних агентств, які формують основу іпотечного ринку США, більше 50 % якого сек'юритизовано. Аналіз даного питання є актуальним як для України, так і для інших країн з перехідною економікою, іпотечний ринок яких знаходиться на початковій стадії свого розвитку.

Дослідження питання державної політики США, спрямованої на розвиток іпотечного ринку, проводили в своїх працях такі закордонні вчені, як Е. Девідсон, Е. Сандерс, Г. Бер та ін. Серед вітчизняних вчених, які вивчали зазначене питання, слід відзначити О.І. Кіреєва, Крилову В.В., Незнамову А.С.

В даній статті будуть проаналізовані механізми впливу державної політики в галузі іпотечного кредитування на розвиток та ситуацію на ринку сек'юритизації активів в США.

Держава виступає головною діючою особою на американському фінансовому ринку. За допомогою прямої

участі (державні організації Урядова національна іпотечна асоціація (Government National Mortgage Association – GNMA), Адміністрація розвитку малого бізнесу (Small Business Administration – SBA) тощо) і контролю над найбільшими комерційними організаціями на ринку (фінансові гарантії Федеральна національна іпотечна асоціація (Federal National Mortgage Association – FNMA) та Федеральна корпорація житлового кредитування (Federal Home Loan Mortgage Corporation – FHLMC) Конгрес та уряд США можуть впливати майже на всі ринки структурованих продуктів, включаючи ринок сек'юритизації іпотечних активів [1].

В дослідженні даного питання необхідно вивчити досвід еволюції іпотечного кредитування, зокрема механізмів його рефінансування, в США протягом XX століття. Якщо станом на 1920 рік 60 % будинків, що знаходилися у приватній власності, були придбані за рахунок власних коштів, то починаючи з 1926 року ситуація змінилася – комерційні банки, створені за участю уряду, отримали право на здійснення операцій з іпотечного кредитування. Зважаючи на зростання доходів населення, який мав місце в той період, цей захід мав сприяти розширенню обсягів іпотечного кредитування, стимулюванню будівництва та суміжних галузей.